
2

ПИТАННЯ СЛІДЧОЇ ТАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.10>
УДК 343.988

Іван Іванович Когутич
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу і криміналістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7775-0668>
E-mail: kogutich@meta.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Стаття присвячена актуалізації криміналістичного аналізу матеріалу за наслідками якого існує потреба в започаткуванні розробки типової видової методики розслідування порушення законів та звичаїв війни (злочину, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України). Викладено бачення окремих аспектів одного з елементів цієї методики: підготовки (організації й планування) розслідування означеного злочину.

Ключові слова: війна, воєнні злочини, досудове слідство, криміналістика, методика, організація розслідування.

Постановка проблеми. Особливої актуальності для України питання напрацювання методики розслідування порушення законів та звичаїв війни набули з початком російської агресії у 2014 р., зокрема, збройного вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 р. та подальших подій на сході України.

Через 8 років – 24 лютого 2022 р. – відбулося широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Протягом усього часу збройна агресія супроводжується вчиненням воєнних злочинів проти українського народу. Серед них найбільш трагічні, масштабні та всевітньо відомі: Іловайська трагедія (Іловайський котел) – віроломне вбивство українських військовослужбовців під час виходу із оточення; масові катування, зґвалтування та вбивства цивільних у Бучі, Бородянці, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах Київської, Харківської, Херсонської областей; знищення українських військовополонених в Оленівці; ракетний обстріл залізничного вокзалу в Краматорську тощо. Станом на 30 квітня 2023 року зареєстровано більше 87 тисяч злочинів російської агресії [1]. Понад 95% з них кваліфікуються за ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК) – порушення законів та звичаїв війни [2]. Зазначене вказує на поширеність в Україні цього посягання. За таких обставин методика розслідування порушення законів та звичаїв війни, як найбільш чисельної на сьогодні групи кримінально протиправних діянь серед воєнних деліктів, є важливою умовою забезпечення невідворотності притягнення до кримінальної відповідальності воєнних злочинців та відшкодування шкоди кожному потерпілому українцю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дисертаціях та монографіях правничого спрямування основна увага як і раніше приділяється переважно розгляду матеріально- і процесуально-правових проблем щодо злочинів, передбачених ст. 438 КК. Так, питання їх ознак, особливостей визначення, кваліфікації, тлумачення за міжнародним кримінальним правом та національним законодавством були предметом досліджень Р. А. Авраменка, А. В. Андрушка, В. П. Базова, А. Б. Благі, О. М. Броневицької, М. М. Гнатовського, К. П. Задоя, Н. А. Зелінської, Д. О. Ковалю, І. О. Колотухи, Н. О. Кононенка, А. О. Кориневича, Т. Р. Короткого, С. П. Кучевської, В. М. Лисика, В. О. Мирнової, В. В. Михайленко, С. М. Мохончука, М. В. Піддубної, В. П. Пилипенка, В. П. Попович, В. О. Рибалки, В. В. Рогальської, В. М. Репецького, М. І. Хавронюка, О. В. Харитоновой, О. В. Червякової та ін.

Своєю чергою, до аналізу процесуальних аспектів предмета і засобів збирання та перевірки доказів у кримінальних провадженнях за означеною категорією злочину звертались автори М. Є. Громова, Ю. І. Дмитрик, Ю. А. Комісарчук, Н. О. Кононенко, М. М. Майстренко, О. В. Римарчук, І. І. Татарин, Г. К. Тетерятник, Г. А. Уткіна, О. В. і І. А. Маники, І. В. Гловюк, Г. К. Теретятник та низка інших. Винятками є окремі дотичні до криміналістичної сфери публікації Д. О. Ковалю і Р. А. Авраменка [3], О. В. і В. Б. Пчеліних [4, с. 334-338], О. О. Кравчука і М. С. Бондаренко [5]. Однак пропозицій щодо бачення структури та змісту методики розслідування порушення законів та звичаїв війни, наразі не знаходимо. З цього випливає, що криміналістика як сфера наукових, прикладних і дидактичних знань, наразі, недостатньо приділяє уваги аналізу й удосконаленню теоретичних положень цієї методики. А це не узгоджується із декларованою нею синтезуючою (статичною, закріплюючою) функцією: криміналістика відображає у собі загальні процеси інтеграції наукового знання на основі уніфіковано – закономірнісної систематизації й узагальнення емпіричного матеріалу з позицій

забезпечення потреб практики розслідування злочинів та засвоєння знань, умінь і навичок щодо здійснення цього процесу. Частково дотичним цьому може слугувати теза О. Ф. Дуфенюка: «Очевидно, що кожен окремих вид порушення міжнародного гуманітарного права потребує розроблення окремої криміналістичної методики розслідування із застосуванням ситуативного підходу та впровадженням стандартів процесуальної, криміналістичної, експертної діяльності» [6, с. 370].

Відтак **метою** статті є актуалізувати криміналістичний аналіз матеріалу за наслідками якого з наукознавчих позицій розпочати розробку навчально – типової видової методики розслідування порушення законів та звичаїв війни (злочину, передбаченого ст. 438 КК).

Викладення основного матеріалу. Не констатуватимемо загальновідомі науковій спільноті погляди стосовно сутності та видових, структурних, змістовних тощо характеристик методик розслідування кримінальних правопорушень (наразі злочинів), оскільки в криміналістичній літературі цей матеріал презентований, як на нас, належно [7; 8; 9; 10; 11].

Так чи інакше погодженою є думка, що у наукознавчому аспекті найголовнішим призначенням видової чи групової методики розслідування злочинів є виклад теоретичних положень і розроблених на їхній основі типових рекомендацій стосовно забезпечення реалізаторів досудового розслідування відповідною системою процесуальних і позапроцесуальних (власне криміналістично легалізованих) дій та заходів оптимальної й ефективної їх діяльності для досягнення мети та обумовлених нею завдань кримінального провадження.

На сьогодні, більшість пропонованих у спеціальній літературі типових видових (групових) методик розслідування (хоча кваліфікаційні назвові їх означення різняться), так чи інакше, охоплює такі основні розділи (складові елементи), а саме: 1) криміналістична характеристика певного виду (групи) злочинів; 2) типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину та етапах його розслідування; 3) криміналістичні питання початку кримінального провадження; 4) підготовка (організація і планування) розслідування; слідчі версії, обставини, що підлягають встановленню досудовим розслідуванням; 5) алгоритм слідчих (розшукових) гласних і негласних дій (інших процесуальних і позапроцесуальних дій та заходів), обумовлений категорією правопорушення та періодоекстрапольованими завданнями типових слідчих ситуацій; 6) особливості виконання передбачених цим алгоритмом дій та заходів, а також їх комплексів (тактичних операцій); 7) забезпечення координації діяльності органів правопорядку у розслідуванні та взаємодії з різноаспектно функціонуючими державними й недержавними органами, організаціями, іншими залучуваними до цього процесу суб'єктами; 8) заходи криміналістичної профілактики.

Зрозуміло – у межах пропонованої рубрики детальний аналіз усіх вищенаведених складових нереальний. Відтак мова йтиме, наразі, лише про варіант міркувань стосовно окремого з них – загальних аспектів підготовки (організації й планування) розслідування порушення законів та звичаїв війни.

Згідно семантики (змісту), підготовка до певного виду діяльності – це ціле-спрямовано – функціональний процес, утворений двома послідовними й взаємообумовленими його частинами (формами) – організацією діяльності та її плануванням. Організація досудового розслідування у кримінальному провадженні – це процес впорядкування й оптимізації діяльності слідчого у згаданій сфері шляхом: 1) визначення й конкретизації мети цієї діяльності та її завдань; 2) визначення сил, засобів та планування їх майбутнього застосування; 3) створення умов для якісного провадження відповідних процесуальних і позапроцесуальних дій та заходів. Планування ж досудового розслідування – це обов'язкова самостійна складова підготовки у вигляді мисленнєво – практичної діяльності слідчого, спрямованої на передбачення прийомів, способів і засобів з окресленням найдоцільніших строків (часу, умов, обставин чи/та ситуації конкретного етапу кримінального провадження), а також виконавців (учасників) відповідних дій та заходів.

У контексті скоріш за все бажання збагатити криміналістичний тезаурус в літературі знаходимо дотичний до поняття «організація розслідування» синонімічний заміник «логістика розслідування» [6, с. 370-371]. За нашим переконанням ця пропозиція легалізаційна за умови бачення «логістики» як різновиду сфери знань і діяльності (англ. logistics, від грец. λογιστική – облік, матеріально – технічне постачання: наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптивних системах із синергічними зв'язками; галузь або функція в корпорації, завданням якої є забезпечення переміщення та зберігання продукції та сировини для забезпечення виробництва та продажу тощо [12, с. 419]) винятково складовою сфери знань у межах «організації» діяльності – явища більш вищого структурного рівня. Хоча із запропонованого – «... логістикою розслідування пропонуємо вважати систему планування, організації, управління та контролю процесами постачання та розподілу ресурсів (фінансових, технічних, матеріальних), залучення персоналу, охорони об'єктів (місць події, місць зберігання речових доказів і т. д.), забезпечення виконання функцій кожним підрозділом зокрема та налагодження взаємодії між ними, внутрішньої (відомчої) та зовнішньої комунікації, створення баз даних, впровадження технологічних, операційних процесів, транспортування тощо» буквально впливає певне протиріччя. Адже йдеться не про логістику розслідування, а про логістику як процес планування, організації, управління та контролю в економічній та транспортно – комунікаційних сферах «кожного підрозділу» (мабуть, розумій – військового [13]).

Під час підготовки (організації й планування) розслідування порушення законів та звичаїв війни (як і інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – так званих воєнних злочинів) слідчим необхідно вирішити низку, передусім, «оперативно-організаційних питань». Зокрема, щоб мати доступ до необхідних документів та архівів, мати можливість виконати необхідні допити, призначити відповідні судові експертизи, провести ситуативні різновиди огляду, в тім числі, географічно віддалених місць злочину (місць, так званих інцидентів, масових поховань) тощо. Механізми їх вирішення переважно політичні або,

в кращому випадку, квазіправові [14]. Особливо враховуючи, що в зонах ведення бойових дій суттєво обмежена дієвість з одного боку традиційних, передусім, техніко – і тактико – криміналістичних засобів опрацювання слідів злочинної діяльності агресора, а з іншого – таких чинників, як авторитет закону, службові та особисті зв'язки і т.д. Головне – це може проявлятися у неможливості залучення до розслідування необхідних фахівців або спеціального обладнання як для пошуку і фіксації слідів злочину, так і для забезпечення безпеки пересування слідчих бригад (СБ), слідчо-оперативних груп (СОГ) тощо. Зрозуміло, усе це за тих чи інших ситуацій значно ускладнює розслідування, а в багатьох випадках унеможливорює його фізичний перебіг. То ж, про які «оперативно-організаційні питання» йде мова (розуміючи, що окремі з них є, власне, криміналістично – методичними, а інші (стосовно організації всієї «системи роботи») є «управлінськими», тобто позакриміналістично – методичними ?

Проведені узагальнення дозволяють анонсувати наступні концептуальні організаційні аспекти розслідування порушення законів та звичаїв війни: а) визначення моделі організації розслідування порушення законів та звичаїв війни; б) окреслення дотичних до слідства принципів інформаційно-аналітичної роботи, контролю, обліку, звітності; в) уніфікація створення СБ та СОГ, економізація матеріально-технічного оснащення їх діяльності; г) забезпечення права на кваліфікований правовий захист та порядок залучення необхідних учасників кримінального провадження (перекладачів, спеціалістів, свідків тощо); г') використання спеціальних знань в «польових» умовах та забезпечення проведення експертних досліджень і діяльності експертних установ; д) прогнозування, оцінка та локалізація несприятливих чинників, пов'язаних, передусім, з кваліфікацією, нестачею персоналу; е) опрацювання взаємодії та співробітництва між державами, міжнародними і національними органами кримінальної юстиції у здійсненні розслідування; є) планування конкретного розслідування та збору доказової й іншої значущої (передусім, розвідувальної, контррозвідувальної, орієнтуючої, криміналістичної, організаційно-забезпечувальної та ін.) інформації тощо.

Отже – про моделі організації розслідування порушення законів та звичаїв війни.

Аналітиками констатовано [15], що в системі завдань досудового розслідування виправдано виокремлювати періоди до і після 24 лютого 2022 року. Теперішня практика розслідування порушення законів та звичаїв війни відрізняється від тієї, що була в перші вісім років російсько-української війни.

Аналіз й дискусії щодо питання про ресурси, які Україна має вкладати для відновлення справедливості шляхом притягнення винних осіб до відповідальності, як у владних кабінетах, так і серед тих, хто розслідує порушення законів та звичаїв війни, наразі, лише набувають динаміки. Відтак, якій моделі розслідування віддати перевагу? Внутрішній (національний) чи зовнішній (інтернаціоналізований, міжнародний)?

Звичайно, позначення, запропоновані для різних моделей розслідування порушення законів та звичаїв війни, умовні. Поділ на «внутрішні» та

«зовнішні» національні моделі переслідування відбувається за критерієм того, чи бажає держава (а в більшому – чи має ситуативну змогу) активно розслідувати випадки порушення законів та звичаїв війни на своїй території, або ж керівна роль відведена зовнішнім акторам – міжнародним інституціям, іноземним механізмам тощо.

Наразі виправдано констатувати, що Україна обрала «внутрішню» модель й застосовує комплементарний принцип розслідування (переслідування), передбачений міжнародним кримінальним правом. Тобто намагається максимально притягнути винних до відповідальності засобами національної правової системи, а вже далі, де ресурси мінімізовані, в пріоритеті складні юрисдикційні питання чи імунітети або інші правові та організаційні міркування, перспективно покладається на: Міжнародний кримінальний суд (МКС), універсальну юрисдикцію, спеціальні трибунали щодо злочинів агресії тощо.

Інформаційно не секрет, що зразками «внутрішньої» моделі є діюча правова система низки балканських країн, які багато років переслідують воєнних злочинців не лише в межах Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ), а також і засобами національних органів досудового розслідування, прокуратур і судів. Наприклад, Сербія має спеціалізовані органи з переслідування за воєнні злочини, а Косово та Хорватія – спеціалізовані підрозділи національної системи переслідування, тобто в межах загальної прокуратури та поліції.

Прикладом «зовнішньої» моделі є Сирія. Воєнні злочини, вчинені в межах Сирійської війни (2011 р. – дотепер) переслідуються силами універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів. Наприклад, кримінальні провадження щодо воєнних злочинів, вчинених різними сторонами конфлікту (і військами б. асада, і представниками т. зв. ідїл, і російськими військовослужбовцями тощо), розслідує Німеччина (у цьому випадку тому, що сирійські біженці заявляють у державі, яка їх прийняла, про воєнні злочини, тому запускається інструмент універсальної юрисдикції за заявою потерпілої особи; але не обов'язково, щоб був потерпілий чи територіальна підстава для таких розслідувань – часто це власна ініціатива держав, особливо тих, на які соціально та економічно впливає збройний конфлікт у регіоні).

На підтвердження вищенаведеного дослідниками констатовано, що якщо спочатку мова йшла про громадянську війну, то вже давно війна в Сирії (яка поділена фактично на чотири зони) – це міжнародний конфлікт збройного характеру. Наприклад, на боці режиму б. асада беруть участь російські військові. Неодноразово зазначалося про те, що російська авіація застосовує невідіркове масове «килимове бомбардування» сирійського цивільного населення, що є воєнним злочином згідно з положеннями міжнародного гуманітарного права. Зрозуміло, що асадівська Сирія не зацікавлена в кримінальних провадженнях стосовно своїх союзників, отже, грубо порушує обов'язки щодо розслідування воєнних злочинів усіма сторонами збройного конфлікту[15].

У цьому контексті показовим є звернення у межах міжнародної співпраці німецької прокуратури до України з проханням про видачу взятого 5

березня 2022 року на нашій території в полон російського льотчика красноярцева, з тим щоб притягнути до відповідальності за події вчинені в Сирії (там бомбардував цивільне населення; в Україні ж він бомбив Чернігів та застрелив із пістолета українця).

Відтак, зусилля універсальної юрисдикції та незастосовність строків давності для воєнних злочинів демонструють повільне в часі, проте успішне кримінальне переслідування «ззовні» (незважаючи на те, що за інформацією від начальника ГУР МО України, генерал-майора К. Буданова, згаданого красноярцева ще навесні минулого року обміняли на п'ятьох українських пілотів, вітчизняна правова система впевнено не полишає надій згодом задовольнити запит німецьких колег...).

Відтак, реалії такі, що вся правоохоронна система України, так чи інакше залучена до розслідування воєнних злочинів, в тім числі й до розслідування порушення законів та звичаїв війни. Національна поліція, СБУ, ДБР, НАБУ, прокуратура – всі зараз мають свою ділянку роботи. Готується доказова база для національних судів. Паралельно з цим збираються окремі докази для МКС, для майбутніх спеціальних трибуналів з агресії тощо.

Очевидно, що наразі вітчизняних ресурсів замало. Своєю чергою, МКС уже надіслав в Україну понад 40 слідчих. «Україна використовує більше 10 механізмів розслідування. Щодо тих, які стосуються міждержавних відносин, як-от Міжнародний суд ООН з питань справедливості, то там процесом збору доказів займається МЗС, адже йдеться про нормативний рівень: як віддавалися накази вищим політичним і військовим керівництвом держави агресорки тощо.

Що стосується кримінального аспекту, коли мова йде власне про воєнні злочини, то це, як вже було зазначено, МКС та більше 10-ти так званих універсальних юрисдикцій (майже всі з яких – європейські країни; їхні слідчі і там збирають докази й відряджаються в Україну). Паралельно з цим функціонують об'єднані команди розслідувачів, які працюють спеціально для МКС. Крім того, є й наші фахівці. Передусім це так званий «Департамент війни», що найбільше знається на міжнародному гуманітарному праві та координує всі органи, які збирають докази воєнних злочинів. Тобто роль Офісу генпрокурора є координуючою та визначальною. ...Також в умовах війни додалася роль координації іноземних юрисдикцій та інституцій, тому що всі вони приїжджають зараз в Україну для того, щоб мати фізичний доступ до місць подій та потерпілих і максимально допомогти Україні» [16].

Згідно ст. 216 КПК розслідування злочинів, передбачених ст. 436, 437-447 КК належить до компетенції органів безпеки, тобто здійснюється слідчими СБУ. В певних випадках (за суб'єктом складом) такі злочини можуть розслідуватися ДБР. Якщо під час розслідування виявляється, що частина пов'язаних злочинів підслідна СБУ, а частина – Національній поліції або іншому органу досудового розслідування, підслідність визначає прокурор (ч. 10 ст. 216 КПК).

Щодо організаційно – суб'єктних способів здійснення досудового розслідування порушень законів і звичаїв війни, то специфіка методики цього процесу полягає у застосуванні різноманітного рівня СОГ, колективного

(бригадного) методу розслідування, розслідування по «гарячих слідах» та спеціальних порядках слідчих (розшукових) дій в умовах збройного конфлікту тощо [17, р. 684].

Стосовно процедурного адаптування чинного законодавства до специфіки моделі організації розслідування порушення законів та звичаїв війни доречно констатувати наступне. Зрозуміло, ведення активних бойових дій часто обумовлює відсутність в органів правопорядку України доступу до територій, де було вчинено злочини. Що, своєю чергою, зумовлює відповідні проблеми на етапі здійснення досудового розслідування аналізованого виду злочину. А саме стосовно: особливостей проведення окремих процесуальних дій (зокрема, дистанційного допиту свідків, огляду та збереження інформації з відкритих джерел), прийняття та оформлення процесуальних рішень (у тому числі щодо доступу до суду), здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, удосконалення системи захисту свідків, потерпілих, фахівців, зміни строків розслідування аналізованої категорії проваджень. Ці проблеми та багато інших залишаються актуальними з 2014 року, проте наразі значно розширилась географія територій, у межах яких вони виникають. На жаль, законодавець досі не запропонував дієвих та повноцінних нововведень у законодавство, які б могли допомогти впоратись із цією ситуацією [18].

Забезпечення інформаційно-аналітичної роботи, контролю, обліку й звітності в межах підготовки розслідування порушень законів і звичаїв війни, принаймні, полягає в організації єдиного управління розслідуванням і збором доказів, оскільки різні СБ і СОГ, що працюють за різних просторово – часових умов (передусім, у зонах ведення бойових дій тощо), часто не інформовані про зміст документів за результатами виконаних іншими учасниками СБ, СОГ індивідуально запланованих процесуальних дій та інших заходів. Як наслідок це, крім іншого, вцілому ускладнює розслідування. Для цього необхідно визначати процедуру аналізу зібраного матеріалу (залучати аналітичну службу обробки матеріалів), потім зібрані слідчими документи повинні бути внесені в комп'ютерну базу даних централізованого архіву з тим, щоб можна було знайти їх за ключовими словами і словосполученнями, оцінити їх значимість й доказову цінність, а згодом скласти обвинувальні акти тощо.

Специфіка економізації матеріально-технічного оснащення діяльності СБ і СОГ обумовлена передусім тим, що їх учасники часто змушені виконувати свою роботу безпосередньо в зоні ведення бойових операцій. Тобто, змушені діяти ізольовано від своїх основних підрозділів постачання і потребують спеціалізованої й порівняно автономної матеріально-технічного забезпечення. Це стосується і нормативної бази логістики, і задіяних в ній логістичних органів, її джерел та основних напрямів. Не маючи власної підтримки і не отримуючи її в необхідному обсязі ззовні, СБ (СОГ) потраплять в районах ведення бойових дій у повну залежність від командування військових частин та з'єднань, в яких вони перебувають на тиловому забезпеченні, що дасть можливість командуванню впливати на слідчих, прокурорів шляхом ненадання відповідних матеріально-технічних

засобів для потреб СБ (СОГ). Відтак, для підвищення якості та ефективності розслідування порушення законів та звичаїв війни (як і інших воєнних злочинів) необхідно мати належну систему тилового забезпечення учасників цих бригад та груп (комплексу заходів, спрямованих на задоволення матеріальних, транспортних, побутових та інших потреб) з метою виконання ними своїх функцій і вирішення повсякденних завдань (у цьому аспекті особливо актуальні рекомендації О. Ф. Дуфенюка [6, с. 370-371]).

Кваліфікація суб'єктів кримінального провадження та залучуваного до цього процесу різноманітного персоналу (у контексті забезпечення належної організації досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни) також неабияк впливає на всебічність, повноту й неупередженість дослідження доказів в рамках як самого розслідування, так згодом і судового розгляду кримінальних справ.

Відсутність кваліфікованих слідчих кадрів і відсутність необхідних якостей, знань та досвіду в розслідуванні складних, багатоепізодних кримінальних проваджень (часто саме такими є розслідування порушення законів та звичаїв війни), в якісному аналізі величезного масиву документів, в умінні правильно оцінити відповідну значущість окремих подій, документів і завдань у загальному контексті збройної агресії тощо може призвести до різкого збільшення навантаження на інших співробітників, а відтак, і вплинути на якість роботи СБ (СОГ) в цілому. Крім цього, відсутність у більшості слідчих критеріїв оцінки важливості свідків та достовірності отриманих від них показань, часто призводить до низької якості слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. У цьому сенсі громадськості вже стали відомі поодинокі випадки і, нажаль, помилкового (якщо не сказати дещо умисно – спотвореного) розуміння мети та завдань кримінальних проваджень аналізованої категорії. Як на нас це – також результат неналежної кваліфікації слідчих кадрів. Про що йдеться?

Дослідники окремих судових процесів з обвинувачення російських військових, які завершилися ухваленням обвинувальних вироків, засвідчують надзвичайну та нехарактерну для судової системи України «оперативність» та незвичну, для особливо тяжких злочинів, практику застосування правил ч. 3 ст. 349 КПК України. Відтак, ставлять під обґрунтований сумнів у тому, чи були дотримані гарантії права на справедливий суд? [2].

Так, вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 03 серпня 2022 р. у справі № 761/14035/22 російського військового визнано винуватим в обвинуваченні за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України та призначено покарання у виді позбавлення волі на строк дванадцять років. Саме кримінальне провадження у цьому випадку тривало від 20 травня 2022 р., а дослідження обставин обмежилось допитом обвинуваченого у зв'язку із розглядом кримінального провадження за правилами, передбаченими ч. 3 ст. 349 КПК України. У обвинувальному вирокі не зазначено, які саме норми міжнародного гуманітарного права (зокрема відповідних Женевських конвенцій) порушив підсудний.

Відтак постають запитання: чи відповідає наведений для прикладу судовий процес гарантіям прав на справедливий суд в розумінні ст. 6 ЄКПЛ,

чи мала місце обґрунтованість обвинувачення, та чи були у обвинуваченого об'єктивні можливості для захисту від нього?

Через обмежені обсяги пропонованого формату викладу матеріалу, не вдаватимусь у деталі, але тут не все гаразд (особливо – згідно звіту, підготовленого Моніторинговою місією Організації Об'єднаних націй з прав людини в Україні [19], в одному з пунктів якого наголошено, що українські прокурори та слідчі пропонували обвинувачуваним можливість звільнення під час «обміну військовополоненими» за їхнє визнання вини в суді, як альтернативу тривалим строкам ув'язнення).

Висновки. Для підвищення якості та ефективності розслідування порушення законів та звичаїв війни необхідно удосконалити функціонування системи організаційних заходів щодо різноаспектного (нормативного, технічного, тактичного, й методико-забезпечувального) супроводу цього розслідування, передусім, у зонах ведення воєнних дій.

Під час підготовки (організації й планування) розслідування порушення законів та звичаїв війни (як і інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – воєнних злочинів) слідчим необхідно вирішити низку, передусім, «оперативно-організаційних питань», з тим щоб мати: доступ до необхідних документів та архівів, можливість виконати необхідні допити, призначати відповідні судові експертизи, проводити ситуативні різновиди огляду, зокрема, географічно віддалених місць злочину (місць, так званих інцидентів, масових поховань) тощо.

Проведені узагальнення дозволяють актуалізувати наступні концептуальні організаційні аспекти розслідування порушення законів та звичаїв війни: а) визначення моделі організації розслідування порушення законів та звичаїв війни; б) окреслення дотичних до слідства принципів інформаційно-аналітичної роботи, контролю, обліку, звітності; в) уніфікація створення СБ та СОГ, економізація матеріально-технічного оснащення їх діяльності; г) забезпечення права на кваліфікований правовий захист та порядок залучення необхідних учасників кримінального провадження (перекладачів, спеціалістів, свідків); ґ) використання спеціальних знань в «польових» умовах та забезпечення проведення експертних досліджень і діяльності експертних установ; д) прогнозування, оцінка та локалізація несприятливих чинників, пов'язаних, передусім, з кваліфікацією, нестачею персоналу тощо; е) опрацювання взаємодії та співробітництва між державами, міжнародними і національними органами кримінальної юстиції у здійсненні розслідування; є) планування конкретного розслідування та збору доказової й іншої криміналістично значущої (передусім, орієнтуючої, організаційно – забезпечувальної) інформації тощо.

Перелік посилань

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/17/ofis-genprokurora-ukrayiny-zadokumentovano-ponad-80-tysyach-voyennyh-zlochyniv-2/>.

References

1. Crimes committed during the full-scale invasion of the russian federation. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2023/04/17/ofis-genprokurora-ukrayiny-zadokumentovano-ponad-80-tysyach-voyennyh-zlochyniv-2/> (in Ukrainian).

2. Судові процеси щодо обвинувачення російських військових: чи діють гарантії ст. 6 ЄКПЛ? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/sudovi-protsesty-shchodo-obvynu-vachennia-rosiyskykh-viyskovykh-chy-diiut-harantii-st-6-yekpl/>.
3. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Военні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2019/12/%D0%92%D0%B E% D1%94%D0%BD% D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%BB%D0%BE% D1%87%D0%B8%D0% BD%D0%B8-Truth-Hounds.pdf>.
4. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків: ХНУВС, 2022. С. 334-338. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15062>.
5. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/46805>.
6. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання // *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369-374. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4752>.
7. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. 512 с.
8. Журавель В. А. Криміналістичні методи: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
9. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у
2. Litigation against the russian military: do the guarantees of Article 6 of the ECHR apply? Retrieved from: <https://www.helsinki.org.ua/articles/sudovi-protsesty-shchodo-obvynu-vachennia-rosiyskykh-viyskovykh-chy-diiut-harantii-st-6-yekpl/> (in Ukrainian).
3. Koval, D. O., Avramenko, R. A. (2019). War crimes. Features of the investigation of international crimes committed in the context of the armed conflict in the Donbass. Kyiv. 36 p. Retrieved from: <https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-Truth-Hounds.pdf>. (in Ukrainian).
4. Pchelina, O. V., Pchelin, V. B. (2022). Forensic classification of war crimes. *Modern trends in the development of criminology and the criminal process in the conditions of martial law*: theses of the International Scientific and Practical conference. (Kharkov, November 25. Kharkiv P. 334-338. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15062> (in Ukrainian).
5. Kravchuk, O., Bondarenko, M. (2022). Pre-trial investigation of war crimes. NGO «Human Rights Vector». Kyiv. Retrieved from: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/46805> (in Ukrainian).
6. Dufeniuk, O. M. (2022). Investigation of war crimes: logistical, forensic and forensic issues. *Legal electronic journal*. No. 4. P. 369-374. Retrieved from: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4752>. (in Ukrainian).
7. Bilenchuk, P. D., Hel, A. P., Semakov, H. S. (2007). Forensic tactics and methods of investigation of certain types of crimes: training. manual Kyiv. 512 p. (in Ukrainian).
8. Zhuravel, V., A. (2012). Forensic methods: modern scientific concepts: monograph. Kharkiv. 304 p. (in Ukrainian).
9. Kohutych, I. I. (2009). Use of knowledge and means of forensic tactics and methods during consideration of criminal cases in

- суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.
10. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методик розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
11. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юрид., 2010. 320 с.
12. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
13. Історія та етапи розвитку логістики. URL: https://pidru4niki.com/1376102550913/logistika/istoriya_etapi_rozvitku_logistik/.
14. Шатарська Т. Міжнародні механізми захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>.
15. Крапивін Є. Новий виклик для органів досудового розслідування та прокуратури. URL: <http://justtalk.com.ua/post/novyj-vyklyk-dlia-orhaniv-dosudovoho-rozsliduvannia-ta-prokuratury>.
16. Розслідування воєнних злочинів Росії: чому МКС ініціює відкриття офісу в Україні? URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98868>.
17. Kononenko N., Patskan V., Hromova M., Utkina H., Serebro M. International guidelines for managing investigation and collection of evidence of war crimes. *Cuestiones Politicas*. 2021. № 72 (vol. 39). P. 670-689.
18. Павлюк А. Збройна агресія РФ та виклики для здійснення кримінального провадження на території України. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk.
- court: monograph. Lviv. 448 p. (in Ukrainian).
10. Tishchenko, V. V. (2007). Theoretical and practical basis of crime investigation methodology: monograph. Odesa. 260 p. (in Ukrainian).
11. Shchur, B. V. (2010). Theoretical foundations of the formation and application of forensic methods: monograph. Kharkiv. 320 p. (in Ukrainian).
12. Skopenko, O. I., Tsymbaliuk, T. V. (Eds.) (2006). Modern dictionary of foreign words. Kyiv. 789 p. (in Ukrainian).
13. History and stages of development of logistics. Retrieved from: https://pidru4niki.com/1376102550913/logistika/istoriya_etapi_rozvitku_logistik/ (in Ukrainian).
14. Shatarska, T. International mechanisms for the protection of human rights. Retrieved from: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/> (in Ukrainian).
15. Kravivin, Ye. A new challenge for pretrial investigation bodies and the prosecutor's office. Retrieved from: <http://justtalk.com.ua/post/novyj-vyklyk-dlia-orhaniv-dosudovoho-rozsliduvannia-ta-prokuratury> (in Ukrainian).
16. Investigating russia's war crimes: why is the ICC initiating the opening of an office in Ukraine? Retrieved from: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98868> (in Ukrainian).
17. Kononenko, N., Patskan, V., Hromova, M., Utkina, H., Serebro, M. (2021). International guidelines for managing investigation and collection of evidence of war crimes. *Cuestiones Politicas*. No. 72 (vol. 39). P. 670-689. (in English).
18. Pavliuk, A. Armed aggression of the russian federation and challenges for carrying out criminal proceedings on the territory of Ukraine. Retrieved from: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk (in Ukrainian).

19. Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation, 24 February – 15 May 2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf?fbclid=IwAR1OE-f0PBcZunzh_CGGk6YqXpSp83SFGZ-H3qFcXemQWnghhZCFvkWbQtQ

19. Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the russian federation, 24 February – 15 May 2022. Retrieved from: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf?fbclid=IwAR1OE-f0PBcZunzh_CGGk6YqXpSp83SFGZ-H3qFcXemQWnghhZCFvkWbQtQ (in English).

SOME ASPECTS OF THE PREPARATION OF AN INVESTIGATION OF VIOLATIONS OF THE LAWS AND CUSTOMS OF WAR

I. Kohutych

The article is devoted to the analysis of the material, as a result of which the need for the development of an educational and typical method of investigating the violation of the laws and customs of war (a crime stipulated in Article 438 of the Criminal Code of Ukraine) has been announced.

On the basis of views generally known to the scientific community, it was established that, from a scientific point of view, the most important purpose of the methodology proposed for the development of the investigation of violations of the laws and customs of war should be the presentation of theoretical provisions and developed on their basis typical recommendations regarding providing the implementers of the pre-trial investigation of the specified crime with an appropriate system of procedural and extra-procedural (actually a forensically legalized) actions and measures of their optimal and effective activity to achieve the goal and tasks of criminal proceedings determined by it.

It is specified that the methodology updated in the process of development should cover the following main sections: 1) forensic characteristics of the crime provided for in Art. 438 of the Criminal Code; 2) typical investigative situations at the stage of identifying signs of violations of the laws and customs of war and the stages of its investigation; 3) forensic issues of initiation of criminal proceedings; 4) preparation (organization and planning) of the investigation; investigative versions, circumstances to be established by pre-trial investigation; 5) algorithm of investigative (search) public and private actions (other procedural and non-procedural actions and measures); 6) peculiarities of the execution of the actions and measures provided for by this algorithm, as well as their complexes (tactical operations); 7) ensuring coordination of the activities of law enforcement agencies in the investigation and interaction with variously functioning state and non-state bodies, organizations, other subjects involved in this process; 8) forensic prevention measures.

Considerations regarding the general aspects of the organization of the investigation of violations of the laws and customs of war are outlined, with an emphasis on «operational and organizational issues». The essence of a) possible models of organization of the investigation of a violation of the laws and customs of war; b) principles of information and analytical work relevant to the investigation; c) unfavourable factors for the investigation in the conditions of war, related, first of all, to his qualification and adequate understanding of certain principles of criminal

proceedings is partially revealed. Attention was drawn to high-profile cases of misunderstanding the purpose and tasks of the specified category of criminal proceedings, which led to reasonable doubts about the proper observance of the guarantees of the right to a fair trial.

Key words: war, war crimes, criminology, investigation methodology, investigation procedure, pre-trial investigation.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.11>
УДК 343.98

Євген Дмитрович Лук'янчиков
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5763-6972>
E-mail: evgenlyk947@gmail.com

Борис Євгенович Лук'янчиков
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4761-5980>
E-mail: Boryn@bigmir.net

*Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

Ольга Борисівна Микитенко
здобувач освітнього ступеня магістр

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4608-5567>
E-mail: olgamikitenko71@gmail.com

Університет економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У БОРЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

В статті досліджуються питання міжнародного співробітництва правоохоронних органів держав та міжнародних організацій у протидії організованій злочинності у сфері оподаткування. Аналізуються форми і напрями взаємодії органів досудового розслідування України з правоохоронними органами